

HEINRICH BÖLL

A tank Kafkát vette célba

NÉGY NAP PRÁGÁBAN*

Hallható volt, látható volt, megragadható volt és mégis felfoghatatlan maradt. Valaki szerda hajnalban kopogtatott szállodai szobánk ajtaján és azt kiáltotta: „El vagyunk foglalva.” Az első pillanatban arra gondoltam, hogy valami megbeszélést akar lemondani, és furcsállottam a közlés idejét és módját: a hang is túlságosan izgatott volt ahhoz, hogy a mondottakat egyfajta szokásos közlésnek gondoljam. Mielőtt még igazán felfoghattuk volna, miről is van szó, hallottuk már az első lövéseket is, és az „El vagyunk foglalva” valódi jelentése világossá vált. A lövések élesek voltak és számosak: 23 évnýt és még néhány hónapnyit visszahelyeztek az időben. A lövések világossá tették: Európában nincs béke, a kontinens különböző fegyverszünetek állapotában él, és most itt, Prágában, megtörték a fegyverszünetet.

Az utcákat lövő géppuskák és fedélzeti gépágyúk emlékével ösztönösen visszatértek a védekezési mechanizmusok is: el az ablaktól, fedezéket keresni az előtérben, a fürdőszobában. Milyen jól működött még ez! A szálloda udvara a Vencel tér felé nyitott volt, visszhangzottak a lövések. Valahol üveg törött, valahová, ha legyengülve is, minden lövedék betalál, kitalál.

A fiunk azonnal ki akart menni, és mi hagytuk, hogy menjen. Nem kalandot és szenzációt kerest, de *azonnal ott kellett*, hogy legyen. Megértettük ezt, és hagytuk, hogy menjen, félelem nélkül, de telve aggodalommal. Kis időre rá mi is mentünk, találkoztunk vele és együtt maradtunk. Két napig fájt a füle. A rádió közelében a füle mellett lóttak a levegőbe a szovjet katonák. Nincs kizárva, hogy egyikükkel, másikkal már találkozott Moszkvában, Leningrádban vagy Tiflisben az utcán, színházban vagy moziban, akár Rigában a strandon. Most meg Prágában a füle mellett lónek a levegőbe, és nem csak a levegőbe. Nem, ez nem mozi volt, nem televízió, nem filmforgatás kulisszákkal, katonák voltak bevetésen, és szétlőttek mindenféle szentimentalizmust, a szovjet kormány szétlővette itt az irányában meglévő szimpátiát.

---

* Forrás: *Der Panzer zielte auf Kafka*. In: Heinrich Böll: *Werke*. (Kölner Ausgabe.) Hg. Árpád Bernáth et al. Bd. 15. 1966–1968. Hg. Werner Jung in Zusammenarbeit mit Sarah Troost. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2005. S. 363–374.

© 2005 by Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln.

Szerdán Csehszlovákia sorsa eldőlt a Vencel-emlékmű körül, a múzeum előtt. A politikusok – úgy hiszem – mindig dualisztikusan gondolkodnak: Szolgai engedelmesség vagy fegyveres felkelés. Az első lenne számukra a legkedvesebb, a másodikra valószínűleg számítottak, a harmadikat azonban nem várták: permanens, mindenkire kiterjedő ellenállás, fegyvertelenül.

Ez a harmadik, gondolatban már gyakran megfogant erő szerdán, 1968. augusztus 21-én Prágában megszületett és négy nap alatt óriássá cseperedett. Hallható volt, látható volt, megragadható volt és mégis felfoghatatlan maradt, új volt és sok mindent új módon tett; tele volt szenvedéllyel, erővel és fantáziával. A mai szabású szovjet politikusok sohasem fogják megérteni. Vajon lehetséges lett volna-e azonnal visszavonulni, és a brutális vállalkozást „rossz álmokként” visszahagyni? Csehszlovákia elfoglalása a szovjet diplomácia, a titkosszolgálat, a moszkovitzmus csődnyilatkozata volt. A tankok felfoghatatlan jelenlétének minden órája felért egy évnyi elveszett bizalommal, úgy hogy este tizenegy óra felé körülbelül az 1953-as év bizalmi állapotánál tartottunk. Bravúros volt, ahogy a fiatalok csehszlovák zászlókkal a kezükben felugráltak a tankokra, vitették magukat, és onnét skandálták: „Dubček, Dubček, Svoboda!” Ha a legénység a tankok belsejébe menekült és magára csukta a lövegtorony csapóajtóját, a fiatalok felnyitották, és az elbújtakat kiemelték „elefántcsonttoronyukból”, hogy szembesítsék őket a minden szentimentalizmust nélkülöző valósággal – és hogy megvitassák velük a helyzetet. Jól jött most nekik az, amit korábban egyesek közülük talán csak morgolódva sajátított el, az orosz nyelv ismerete és a dialektikában való jártasság: és úgy gondolom, remélem, hogy általuk a „felpuhítás” megkezdődött. Ez a harmadik erő új volt és sok mindent új módon tett: Legkevesebb, hogy Európában egy zászló újra értelmet kapott, hogy a kiürült szó: „szabadság” itt újratartalommal telt meg. Még az emlékművek is újra értelmet kaptak. És hirdették a demokrácia evangéliumát.

A körbefogott tankok időnként gonosz fegyvert vetettek be: Hirtelen teljes gázzal elindultak, a benzinfelhők kék ködként gomolyogtak a Vencel téren. Demonstratív módon a tankok konvojban hatoltak be a mellékutcákba, autókat préseltek a falhoz, járdaszegélyek és -szigetek követ aprították zúzalékká. Gonosz üzenetük így szólhatott volna: A fegyverek ostobasága győz.

A szállodában az élet ment tovább, mintha „misem történt volna”. A pincérek udvariasak maradtak, az idegesség apró jelei csak ritkán voltak érzékelhetőek, visszhangozzanak bár a lövések az udvarban. Amikor az egyik asztalnál valaki fehérbort kért, a pincér megjegyezte: „Már csak vörös van” – és ezt úgy mondta, mint akit egy ideig a vörössel sem lehet sodrából kihozni. A túlszűfolt szállodában a vendégek nyugodtak maradtak. Pániknak semmi jele. A lakosság egységesen megmutatkozó önbizalma lehetett az, ami a vendégeket megnyugtatta.

Az újságírók „elemükben voltak”. Valóban? Az újságíró és az író közötti különbségről elmélkedtem; az a kettő, aki mindkettő volt, Hemingway és Fontane,

kik haditudósítók is voltak, nem segítettek ki. Az egyik a másikat nem zárja ki, de még kevésbé zárja magába. Egy újságíró mondta nekem: szerencsém van. Szerintem: nincs. Szívesen lemondtam volna erről a szerencsétlenségről.

Felfoghatatlan maradt. Még három napra rá is feltartóztatott bennünket egy sápadt szemüveges fiatalember este a Vencel téren, odavezetett a tankokhoz, amelyek a *Práce* szerkesztősége előtt álltak, tehetetlenül rázta az öklét, dobolt a lövegek csövén, sírva dünyögte ismételten: „Je suis Communiste. Je suis Communiste.” Bocsánatot kért, hogy egy kicsit „ivre”. Lehelete egyértelművé tette, hogy égetett szeszt ivott.

A városban nem lehetett alkoholt kapni. Minden kocsmá, kávézó, étterem zárva volt, a templomok, múzeumok, mozik és színházak szintén. Aki a szigorú alkoholtilalmat elrendelte és végrehajtatta, annak béke Nobel-díjat kéne adni. Nem menthette meg a cseheket és a szlovákokat sorsuktól, de megmentette őket egy sorscsapástól. Csak néhány száz ittas a városban, és a folyamatok nem maradhattak volna permanensen a forrásponton. A permanens konfrontáció harci frontokká alakult volna át. Így azonban a düh megfontolt maradt, megmaradt ez a szent, kielégületlen, kétségbeesett józanság.

Ezekben a napokban Švejk is meghalt, sörhiányban. Husz volt jelen. A csehszlovákok kommunizmusukat mindkét színében akarták: szocialistán és demokratikusan. Ahogy Róma nyomorúságos módon a katolikusokat hosszú századokon át száraz kenyérré ítélte, úgy ítélte itt a moszkovitizmus a csehszlovákokat az egyik és egyetlen szikkadt szocializmusra.

Egy hatalmas, folyamatos zsinat volt ez, ahol a felelősök hiányoztak, csak az érintettek álltak egymással szemben. Mindkét fél valóban érintett volt: a lakosság és a szovjet katonaság. A folyamat gonoszsága: két, történelmileg ártatlan népcsoportot kényszerítettek kölcsönös embertelenségre. Mindkettő hívón, mindkettő mélyen bizalmatlanná téve, esetleg együttérezhetett egymással, de együttérzését semmiképpen sem gyakorolhatta. Az elképzelhetetlen: Összebarátkozás a bevetés barbársága ellen, a forradalom szellemének megnyilvánulása lenne, ez lett volna az igazi ellenszere az ellenforradalomnak, és ha lennének dantesque szovjet marsallok – de legtöbbjük bizonyára napoleonid.

Egy parancsuralmi, hegemonikus aktusról volt itt szó, de a szovjet katonák nem hatottak parancsolónak. Közülük sokaknak az arcába néztem: Nem érezték jól magukat, még nyomaiban sem oly jól, mint egykor azok a német katonák, akik Prágába vagy Párizsba vonultak be. Lehet, hogy úgy nevelték őket, hogy higgyenek a Kreml csalhatatlanságában (kétlem, hogy a nevelés „eredményesnek” tekinthető), a nevelés révén nem lettek imperialistákká. Választhattak között, hogy megőrülnek vagy öngyilkosok lesznek, és én azt kérdezem magamtól, mi megy az emberekben végbe, akik három napon át folyamatosan e választás előtt állnak.

A harmadik lehetőséget, hogy dezertáljanak, nem választhatták. Senki sem adott volna nekik menedéket. Annak a katonának, aki nem választhatja a dezertálást, csak a hadserege marad. Nem voltak ragyogó győztesek, sem meggyőződéses megszállók, embertelen helyzetbe kerültek, mint a prágai lakosok, akik „a helyzettől elvonatkoztatva” talán teát, kenyeret, vizet kínáltak volna nekik, és felajánlották volna toalettüket. De szó sem lehetett itt holmi „elvonatkoztatott helyzet”-ről, minden konkrét volt. És szükségszerű. Kétszer is láttam, ahogy heves vita közepette szovjet katonáknak cigarettát kínáltak; elfogadták, s az elfogadásban több emberiség volt, mint a kínálatban, amely nem a barátkozás jele volt, inkább vitakellék. Ráadásul egy cigaretta valami egészen más, mint egy darab kenyér; az előbbi egy darab semmi, a kenyér még mindig jel is.

Egy idős hölgy kutyáját sétáltatta, egy szovjet katona incselkedett a kutyával, legalább a kutyától szeretett volna némi „emberiességet” kicsalni; az idős hölgy visszaparancsolta a kutyáját, még neki sem volt szabad kollaborálnia vagy fraternizálnia. Nem hatott kegyetlenségnek, hanem következetes realizmusnak, nem átgondolt cselekedet volt, hanem magától értetődő. Ilyen kemények csak ártatlanok lehetnek egymással. A bűnösök mindig találnak kerülőutakat, hogy korrupcióságukat emberségességnek látszassák, amely valójában szentimentalitás csupán. Így egy tábornok foglyul ejtése szokásosan nem más, mint úriemberek között lejátszódó aktus. Az ártatlanok hasonló helyzetben nem engedhetik meg maguknak ezt a fényűzést, és durvák lesznek, mert mindent a saját bőrükön kell meg tapasztalniuk.

Kivételes helyzetekben nincs kivétel. Azt hiszem, először és kérelmetlen realizmussal ebben a négy prágai napban vált ez nyilvánvalóvá és nyilvános gyakorlattá. A demokraták nem ismernek privilégiumokat. A demokratikus gondolkodásmód a szovjet katonáknak különösen idegen kellett, hogy legyen. Társadalmuk, hadseregük is, privilégiumokra épülő társadalom – akárcsak a miénk, amely a „prominensek” kerülőútjával új nemességet hoz létre és a régit továbbra is imádja.

Prágában rendkívüli állapot volt, és a lakosság is rendkívüli módon viselkedett. Senki sem panaszkodott a sörhiány, a sorban állás miatt. Barátaink étellel kínáltak bennünket, mert attól tartottak, hogy a szállodában hiányt szenvedünk, mialatt ott a pincérek a második nap estéjén elnézést kértek, mert már csak előételeket tudtak felszolgálni, a harmadik nap estéjén pedig ezek közül is már csak egyet: töltött paradicsomot lazaccal. A fordított eljárás, a szállodából a kintieknek enni vinni, meghiúsult volna az emberek büszkesége miatt.

Igen, büszkék voltak az emberek, ez a szó is megújult. A luxushotelbeli privilegizált lét örletét zsörtölődés és irigység nélkül vették tudomásul. Ugyanakkor ezáltal az idegenek és a turisták ki is lettek zárva a folyamatokból. Hiszen kézenfekvő lett volna, és semmi esetre sem ésszerűtlen, az igazgatók, szakácsok, pincérek egyetértésével egyik-másik szálloda konyháját a harmadik erő élelmezésére

lefoglalni. De hát nem volt forradalom, tehát ellenforradalom sem. Realisták álltak ellen büszkén, szenten, demokratikusan, józanul, egységesen – egyedülálló jelenséggként Európában, páratlanul a történelemben.

Nagy ritkán előfordult, hogy az utcáról bejött egy kimerült nem-szálloda-ven-dég, kipihente magát az előcsarnokban, ivott valamit. A szállodában volt mindenféle alkohol. Egy cseh költő kortyonként itta az üveg pilsenijét, pátosz nélkül, ingyenkedés nélkül, realiztikusan, szakramentálisan, ünnepélyesen. „Az irónia halott”, mondta búcsúzóul. Szemében Švejk kialudt.

Kafka szülőháza előtt egy tank állt, csövét Kafka mellszobrára irányítva. Szimbólum és valóság itt is egybevágtott.

Egy ittas gyalogos a szálloda lépcsői mentén támolygott tova és ordított: „A kommunizmus halott. Nem mentették meg a szocializmust, hanem szétzúzták.” Körülvették és biztonságos helyre vitték. Nyilván érvényben volt az egyezség, felbukkanó részegeket szelíd erőszakkal őrizetbe kell venni. A folyamatok permanensen a forrásponton maradtak, a harmadik erő győzött.

És ismét és ismét, asszonyok és lányok, akik a szovjet katonákkal vitáztak, lelükre beszéltek, sápadtak, dühtől és haragtól szépek, energikusak és határozottak. Igen, létezett, a *prágai nő*, s mivel az emlékművek újra értelmet kaptak, fognak neki még majd egyet emelni, mégpedig, remélem, Prágában. Szőke, vékony, szenvedélyes nő ő, a fanatizmus minden jele nélkül, és mégis csupa izzás: realista és demokrata. Élni akar, nem kapitalista viszonyok között, nem szikkadt dogmatikus elvek és vakság uralma alatt; realizmusa evilági. Azt kívántam, bárcsak vet-hetnének szemei lézersugarakat.

A szálloda csarnokában a humanizmus dialektikájából kaptam leckét, a köz-törvényes sztálinisták kíméletéről, akikkel majd csak a szeptemberi pártkongresszuson kívánnak leszámolni. Még azokkal sem bánnak valami olyan durvával, mint amilyen a kesztyűs kéz, akik közülük gyilkosokká váltak – finom vattacsomókkal törölgetik őket, csak hogy ne okozzanak nekik fájdalmakat. A szomszédos asztalnál egy sápadt szőke prágai nő hangosan azt mondta: „Még mindig nem találtak egy Quislinget.” „Egyébként – mondja asztaltársam – 1956-ban Magyarországon nem voltak csehszlovák csapatok.” A katolikus egyház a ČSSR-ben, mondta a továbbiakban, amely az elnyomás évei után most egy kommunista-rezsimmel szolidáris, nem kívánja vissza birtokait, nem kacsingat vissza a letűnt feudalizmusra. Ellenforradalom?

A négy nap és a négy fél éjszaka alatt nem hallottam az utcán, a szállodában, telefonon, a lakásokban egyetlen szót sem, mely ezt az ürügyet megerősítette volna. Természetesen, aki azt hiszi, hogy Moszkvában határozzák meg, mit kell szocializmuson értenünk, az meghajolhat a központi bizottság tévedhetetlensége előtt. Azon a napon, amikor az ágcsernyői konferencia megkezdődött, hozták nyilvánosságra Rómában a *Humane vitae* című enciklikát. Nemsokára lesznek olyan katolikusok, akik nem törődnek a vatikanizmussal, és remélem, hogy nyu-

gaton a kommunisták nyíltan, és sokan a keletiek közül titokban, nem fognak többé a moszkovizizmussal törődni.

Egy idős partizán lakásában hallottam annak a Heinrich nevű német kommunistának a történetét, aki a háborúban ejtőernyővel érkezett a cseh partizánok közé. 24 évvel később, 1968 márciusában, azoknak az uniformisában, „akik ellen mi együtt harcoltunk”, jött el Prágába, és felajánlotta segítségét az ellenforradalom elleni harcban. Ajánlatát köszönettel visszautasították. „Most itt lehet valahol a városban és várakozik. Ha eljön hozzám: nem ismerem többé.”

A pincér a harmadik nap kérés nélkül hozott mindegyikünknek reggelire két tojást. Valami ilyesmit mondott: „Vegyétek és egyétek, ki tudja, mit hoz a nap vagy a holnap.” Ez a nem remélt tojás-kínálat is a szakramentális realizmus kifejeződése volt, amely nem ismer különbséget szimbólum és valóság között. A „helyzettől elvonatkoztatva” a pincérek joggal tarthattak volna bennünket teljesen felesleges élősködőknek és nézőknek, de hát szó sem lehetett holmi „elvonatkoztatásról”, s ezért holmi idealisztikus ingerültségről. Emberek voltunk és jogunk volt reggelizni. Sehol a szolgálalkúság legkisebb jele, csak udvarias magától értetődöttség.

Ha frakkjaikat és fehér köpenyeiket levetették, a fiatalabb pincérek és hotel-szolgák pontosan úgy néztek ki, mint azok a fiatalok, akik az utcákon a tankokra ugráltak fel, röplapokat és újságokat osztogattak, a tankokat kifütyülték és mopedeikkel körbe vették. *Ők voltak* ezek a fiatalok, lehettek volna éppúgy diákok, munkások, újságírók, színészek, fotósok. Azt hiszem, sehol és még soha sem volt egy nemzet ilyen közel a demokráciához.

Egy kommunista funkcionáriusnál érdeklődtem az írószövetség két rosszindulatú funkcionáriusa felől, akiket 1961-ben ismertem meg. „Mindketten”, mondta, „január és június között felfelé buktak, ami demokratikus humanizmusunk dialektikájából következik. Most a lakásukban csücsülnek, elbújtak, nem mernek előjönni, kivárnak. Már senki sem áll velük szóba. Eddig kíméltük őket. Ha egyiküket Goldstücker helyére az írószövetség elnökének neveznék ki, üres padok előtt gyűléseznének – talán csak néhány kreatúrájuk menne el szavukra. De most ezeknek a kreatúráknak is rejtőzködni kell, mint a legális titkos rádióadóinknak.

A harmadik nap estéjén a szovjet katonák a legrosszabbnak voltak kitéve, a gúnynak, amit nem tudtak megtorolni. Egy biztosítótársaság épületén a felirat: „Sajnálatos módon szovjet katonákat nem tudunk sértegetés ellen biztosítani.” Kitalált levelek plakátokon: „Kedves Iván, gyere gyorsan haza, Natasa már lefeküdt Koljával.” Még gonoszabbul: „Kedves Iván, Apácska elitta a nemezcizmáját, bácsikámat megették a medvék, gyere gyorsan haza, Mamácskád.”

Tábori konyhák csörömpöltek a sötétbe borult utcákon. Azon az estén volt ez, amikor hirtelen eltávolítottak minden utcanevet, házszámot és névtáblát Prágában. Mindez gyorsan történt, a felszólítás házról házra terjedt, a végrehajtás

azonnali volt. Én este hét felé éppen egy lakásban voltam, amikor egy lakótárs a felszólítást továbbította. A tulajdonos azonnal kiment, leszerelte a névtábláját és az előszobában egy asztalra dobta. Csak Kafka szülőházán és a közeli utcasarkon láttam másnap még házszerűségeket és táblákat. A tankok túl közel álltak.

Értelmiségek között a fő beszédtema ez volt: maradni vagy menni. Az „emigráció” szót megvetették, nem is volt helyénvaló. Aki 1933-ban Németországból emigrált, annak félnie kellett az utcától és a szomszédoktól. Prágában a demokrácia az utcán született, és a szomszédosság volt a demokrácia legmegbízhatóbb támasza.

A letartóztatásokról szóló híresztelések egyike sem kapott megerősítést, és mégis: milyen messzire fognak menni, mi jöhet még? Láthatóan és megragadhatóan itt volt a sztálinizmus az ajtajuk előtt. Módszereit nem felejtették el. Dubček, Svoboda, Černík el fogják tűrni? Még nem sejthette senki, hogy mit kellett nekik eltűrniük. A beléjük vetett bizalom még nem rendült meg, de mit és megnyit és meddig kell nekik kibírniuk? Zárt ajtók mögött alakítani a politikát, miközben minden utcasarkon, minden minisztérium, szerkesztőség, rádió- és televízió székház előtt tankok állnak? Mindkét változat elképzelhetetlen: egy egész nemzetet felszólítani az öngyilkosságra és belemenni kompromisszumokba. Új helyzet állt elő, új elem volt a harmadik erő, amely összefogottságában a „hazatérőket” is meglepte volna. Hogyan egyesülhetne a zárt ajtók mögött alakított politika ezzel a harmadik erővel?

Az emigráció kérdése nyitva maradt, egy jó ideig még nyitva fog maradni, mert a helyzet új, mert az utca az értelmiség mögött áll, és előállhat az a csoda is, hogy ők, az utca, jobbnak látná, ha az értelmiségek kívül lennének, mint belül, a börtönben. És mi történjék az asszonyokkal, gyerekekkel, anyákkal, anyósokkal és nagyanyákkal? Talán, talán, talán egy még láthatatlan harmadik erő szétropanthja a moszkovitikus csalhatatlanságot, talán, de mikor, mikor?

Talán kiöntik az első három napon megmutatkozó prágai nő emlékművét majd egyszer, és elsüllyeszti a Moldva vízébe, amelyről Brecht egyik legszebb versét írta; amelyből ittak, amelyben megmosakodtak a szovjet katonák, azok, akik a „helyzettől eltekintve” a gúnyolódást nem érdemelték meg.

A negyedik napon a szovjet katonákkal már alig lehetett beszélni, nem hagyták magukat filmezni, fényképezni sem. Sütött a nap, szombat volt. Sok prágai sétálni indult. Reggel héttől este nyolcig mi is úton voltunk. A házak előtt listák voltak kitéve, aláírásokat gyűjtöttek egy új, illúziókkal terhes jelszó, a „semlegeség” jegyében.

Elsíptünk egy taxit és tettünk egy körutat a „nevezetességek” megtekintésére. Rossz ismeretterjesztő film lett belőle: Hradzsín, Loreto-kegyhely, a stadiontól egy pillantás Prágára, a Belvedere futólag, tankok állták el utunkat a bejáratnál, a gettó, a zsinagóga, a Faust-ház; a közelben volt a Szent Ignác-templom, nyitva volt, bementünk. A taxis udvarias volt, beszélt németül és tájékozott ember be-

nyomását keltette. Mintegy melleleg előadta, hogy Szovjetunió uránércért 450 milliárd koronával tartozik a ČSSR-nek, Dubček most ezt kéri tőlük, hogy rendbe hozza a gazdaságot, és ezért vannak a tankok Prágában. Ideges lettem, amikor egy utcakereszteződésben épphogy csak elkerültük az ütközést a járőröző tankokkal. Gyalog folytattuk az utunkat.

Az óvárosi körúton álló Husz-szobornak bekötötték a szemét. Egy fiatal embert – nyilvánvalóan nyugatnémet volt és nem újságíró – elkaptak, amint fényképezte. Egy szovjet katona jött a téren keresztül, a Husz-szobor felől, egyenesen a fiatalember felé, aki az árkádok alatt állt. A katona a mellének szegezte a géppisztolyát és a fényképezőgépét kérte.

A szovjet katona kellemetlenül érezte magát. Mi is. Én azonnal átadtam volna a fényképezőgépet. Akkor is, ha csak 1:100.000-hez a valószínűsége annak, hogy lőne. Könnyen megtörténhet, hogy valaki meghúzza egy géppisztoly kis ellenállású ravaszát, ha csak idegességéből is.

Azt tanácsoltam a fiatalembernek, hogy adja át a fényképezőgépét. Nem akarta. Gyorsan összefutott egy csoport, körülfogta a szovjet katonát, aki egyre idegesebb lett. Jóképű legény volt, szenzibilis, nyilvánvalóan parancsra cselekedett. Egy csinos fiatal cigánylány a géppisztoly csövét felnyomta, úgy, hogy az már nem a fiatalember mellének szegeződött, hanem az a Týnský chrám, a Mi-asszonyunk templom homlokzatára irányult. Igazán nem illik egy lőfegyver csövét egy ember mellkasának szegezni!

Erősítésként két további járőrt küldtek át a téren. Ők nem néztek ki nagyon szenzibilisnek.

Egy cseh férfi németül kérdezte a fiatalembertől: „Valóban van fényképezőgépe és készített vele felvételt is?” „Igen”, mondta a fiatalember. Én azt mondtam: „Adja oda neki a gépet.” A cseh férfi azt mondta: „Én ellenzem, hogy odaadja.” Feleségem azt mondta: „Egyszerűen mutassátok meg neki az útleveleiteket.” Megtettük. Ez lelassította, megenyhítette a folyamatokat, zavart keltett. A fiatal cseh férfi csak beszélt, beszélt, oroszul beszélt lelkére az első katonának, miközben egyre több cigány és cigánygyerek jött közelebb. Szemeikben azt láttam, amiért 1:100.000-hez valószínűség esetén is néhány száz fényképezőgépet adnék: életet és életkedvet.

Hirtelen sarkon fordultak a járőrök és visszaindultak a Husz-emplékmű irányában. Nem hajtották végre a parancsot, ezért minden bizonnyal meg fogják őket legalábbis róni, de valószínűleg súlyosabbra is számíthatnak. A fiatalember megtarthatta fényképezőgépét. A cigányok ragyogtak. Kezet szorítottam a cseh férfival. Feleségemnek és nekem remegett a térdem. 23 év és még néhány hónap után először éltük meg ismét, hogy milyen ostoba módon halhat meg az ember. Egy fényképezőgép miatt. Elítéltem a fiatalember „bátorságát”.

Leültünk egy padra, a fák alá, napsütésben, szombat délután. Az emberek békesen üldögéltek itt, csak néhány lépésnyire a tankoktól. Egy fiú magával hozta

a háziállatát is: egy kuvikot. Irigy voltam a fiúra: egy baglyot vagy még inkább egy kuvikot mindig is nagyon szerettem volna én is. Különös: valahogy az „ember” hozzászólt a tankokhoz. Az emberek csendesen ültek padjaikon, dohányoztak, halkán beszélgettek. A gyerekek a mászóknál meg a homokozóban játszottak. A házfalakon a feliratok durvábbak lettek: a fekália és az anális elemek kaptak nagyobb teret. Egy harcokocsis fallikus reakciója: egyértelmű pózban ült a löveg csövére és durván nevetett. Csak egy társa nevetett vele, a többiek túl fáradtak voltak, talán resteltek is.

A szállodában már csak újságírók voltak. A hotel előtti lépcsőkön álltak és vártak. Az újságírók egy új csoportja érkezett meg. Fáradtak voltak, éhesek, látszott rajtuk, az öreg rókákon, hogy mindenütt bevethetők, ahol „trouble” van. A felvonó előtt két amerikai egymásra ismert. „Óh, ugye mi már találkoztunk.” „Igen, két évvel ezelőtt Saigonban.” „Mit gondol, itt lesz az európai Vietnám?” Vállvonogatás.

A felvonó megérkezett. Az idős úr, aki kezelte, „jobb napokat” is láthatott. Ősz hajú, szenzibilis, udvarias, tartózkodó, k.u.k.-monarchiát időző jelenség. Miniszter is lehetett volna vagy kultúrattasé, de hát ki tudhatja ezt egy demokráciában. Talán valóban hivatásos liftkezelő volt. A borraivalót rezzenés nélkül vette át, de ez nem bizonyít semmit, néha miniszterek is elfogadnak borraivalót.

Vasárnap reggel a szálloda előcsarnoka szinte üres volt. Egy fiatal lány ült egy feudális fotelben és jelszavakat mázolt makulatúrára. Kialvatlan volt, make-up-ja kissé elmosódott. Csend volt, besütött a nap, és a lövések, amelyek immár a reggeli rituáléhoz tartoztak, lenn az előcsarnokban messziről hallatszottak. Már régóta nem mentünk el az ablaktól, ha kinn lőttek.

Nem szívesen indultunk útnak, cseh barátaink beszéltek rá bennünket. A *Stern* tudósítója vitt ki minket a Smíchov pályaudvarra. Sima utunk volt – a tankok között.

Sok csók, sok könny a Smíchov pályaudvaron. És kedd este óta először ismét lehetett sört kapni. Sorban álltak az emberek a söntésnél és félliteres korsókkal jöttek el a pulttól. Prágától a német határig a vonatból egyetlen tankot sem láttunk. Csak két katonát valahol egy sorompónál. Valóban megszállták Csehszlovákiát? A cseh erdők mélyek és szélesek, a cseh falvak nagyon csendesek. Plzenben sokan megrohanják a söntést, hogy maradék cseh koronáikat sörre váltsák. Hat, nyolc, tíz üveggel térnek vissza.

Plzen után a kies folyó völgyben ismét – akárcsak az ideúton – hiába lestük a kis malovici állomást, amely olyan fontos szerepet játszik feleségem nagy kedvvel előadott, visszatérő elbeszélésében. Édesapja Plzenben jogász volt az államvasutaknál, és a család fél nyarakat töltött a malovici váróteremben; az erdő mélyén, a folyóparton gombát gyűjtögettek, a cseh ómama történeteket mesélt, az erdőből virágokat és gyógynövényeket hozott, egyszer még egy varjút is. Naponta két

vonat járt arra, és apósomnak a mozdonyvezető az esti vonattal rendszeresen sört hozott Plzenből, egy félliteres korsóval.

Malovice nem lehetett nagyon messze Plzentől, mert a legenda szerint a sörön még rajta volt a habja. Valószínűleg egy mellékvonalon van ez az állomás. A visszaúton sem találtunk rá. Olyan maradt, mint egy álom, eldugva a cseh erdőbe. Mint egy Božena Němcová-történet.

Csehek is voltak a vonaton, kivándorlók is. A határon nem nyitattak ki egyetlen bőröndöt sem. Egy civil ruhás ember azonban felnyitotta a vagon minden üregét és bevilágított a legeslegutolsó szegletbe is. Megkopogtatták a víztartályokat és a toaletteket a lehető legalaposabban átvizsgálták.

Fordította: BERNÁTH ÁRPÁD

